

RICHARD STONEMAN, *XERXES: A PERSIAN LIFE*, NEW HAVEN: YALE
UNIVERSITY PRESS 2015, 275 S.

Perski król Kserkses należy do tych nielicznych postaci historycznych, które wciąż budzą duże kontrowersje w historii starożytnej państwa Achemenidów. Nie dzieje się to bez powodu, gdyż był przedstawiany między innymi przez odwiecznych wrogów Persów: Greków. Ci ostatni, z uwagi na spalenie przez Kserksesa Aten, nie darzyli go sympatią w swoich pismach. Dlatego warto z uwagą przyrzeć się najnowszej publikacji, autorstwa Richarda Stonemana, poświęconej temu monarsze. Tytuł książki: *Xerxes: a Persian Life*, może być trochę mylący, ponieważ autor nie ogranicza się w niej do samego władcy, lecz wychodzi poza ramy czasowe, a nawet kulturowe, związane z historią Kserksesa czy choćby dynastią achemenidzką, odwołując się m.in. do dynastii sasanidzkiej czy Imperium Osmańskiego. Nie czyni tego jednak bez powodu. Wychodzi poza źródła grecko-rzymskie, wschodnie i archeologiczne, odnosząc się też do literatury i sztuki z późniejszych epok, włączając w to tradycje ustne. Cała książka jest dobrze, przejrzysto skonstruowana i wartościowa.

Richard Stoneman to niezwykle ceniony historyk i filolog klasyczny, wieloletni pracownik Uniwersytetu Exeter w Wielkiej Brytanii i honorowy członek tej uczelni od 1996 roku. Przez 30 lat pracował jako edytor pism epoki klasycznej, w większości dla wydawnictwa Routledge. W 2006 roku przeprowadził się z Londynu do hrabstwa Devon, gdzie podjął się aktywnej działalności akademickiej wykładając i nauczając na Uniwersytecie Exeter, prowadząc badania naukowe oraz organizując konferencje. Do największych osiągnięć autora należą takie pozycje książkowe jak: *The Alexander Romance in Persia and the East*, *The Book of Alexander the Great: A life of the Conqueror*, *The Greek Alexander Romance*, *Legends of Alexander the Great*, czy komentarz do ksiąg I i II *Romansu o Aleksandrze* (*Il Romanzo di Alessandro*, I–II, Milano 2007–2012). Stoneman w następujący sposób komentuje *Romans o Aleksandrze* przypisywany Pseudo-Callisthenesowi: „jest on niezwykle bogatym zbiorem historii i legend o Aleksandrze Wielkim zebranych z różnych źródeł. Jego wpływ w wielu tłumaczeniach jest nieoszacowany z uwagi na to, iż był on początkiem opowieści o Aleksandrze w krajach euroazjatyckich” (ze wstępu do *The Legendary Adventures of Alexander the Great*, s. 1). Jak przyznaje sam autor, jego zainteresowania Kserksesem wyrosły z badań prowadzonych nad Aleksandrem Wielkim.

Xerxes: A Persian Life, składa się z dziewięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały. Czterdzieści cztery ilustracje, przedstawiające m.in. zachowane reliefy ze zrujnowanego

pałacu w Persepolis, inskrypcje w języku greckim i piśmie klinowym oraz późniejsze wyobrażenia Persepolis z wieków od XVII do XX. Trzy mapy ukazują państwo Persów za czasów jego największego rozmiaru terytorialnego (s. 37), drogę do Termopil z wyprawy przeciw Grecji w 480 r. p.n.e. (s. 118–119) oraz Hellespont wraz z mostem pontonowym wybudowanym na rozkaz Kserksesa (s. 131). Pięć tabel przedstawia drzewo genealogiczne Kserksesa (s. X), legendarną genealogię królów perskich (s. 12) oraz wersję rodowodu królów perskich, a także rodziny Spitamy i Cyrusa (s. 97) autorstwa At-Tabariego, arabskiego historiografa pochodzenia perskiego. Na końcu książki znajdują się przypisy (s. 230–257) oraz ogólna bibliografia (s. 258–267).

We wstępie autor podkreśla znaczenie moralizatorskie źródeł grecko-rzymskich, podając jako przykład *Żywot Aleksandra* Plutarcha: „Plutarch, jest rzeczą oczywistą, widział cele moralne w pisaniu bibliografii” (s. 7), bez występowania w nich cech introspekcyjnych bądź refleksyjności. Ponadto wyraża on swoją opinię o Herodocie nie jako historyku, a pisarzu: „Niektórzy mogą powiedzieć, że Herodot jest bardziej pisarzem niż historykiem: współczesna szkoła myśli wykluczyłaby go na rzecz źródeł perskich” (s. 8). Należy przyznać autorowi rację, gdyż takie stanowisko znajduje potwierdzenie w badaniach nad achemenidzką Persją: źródła wschodnie mają wartość dokumentarną i z tego powodu są wiarygodniejsze od źródeł grecko-rzymskich., Jak podkreśla Stoneman, bez Herodota, Ktezjasza, Plutarcha i Justyna nie byłoby jednak możliwości głębszego studiowania historii Achemenidów. Odwołuje się więc do proporcji i balansu między istniejącymi źródłami: „równowaga musi zostać zachowana” (s. IX).

Recenzowana publikacja uwzględnia nie tylko wychowanie Kserksesa i jego sukcesję, lecz odnosi się także do wstąpienia na tron Dariusza I (rozdział pierwszy *Accession*, s. 17–34). W rozdziale drugim (*The Persian Empire*, s. 35–68) Stoneman przedstawia podboje Cyrusa Wielkiego, Kambyzesa oraz Dariusza I. Autor zwraca uwagę na reliefy z Persepolis ukazujące rozmaite ludy niosące trybut królowi królów. Ponadto opisuje losy Żydów pod panowaniem perskim (s. 55–60) i przedstawia lekarzy greckich (s. 63–66), którzy według autora i zgodnie ze źródłami grecko-rzymskimi mieli być prominentnymi postaciami na dworze perskim. W trzecim rozdziale (*The Image of a King*, s. 69–87) autor podejmuje próbę przedstawienia wizerunku władcy, jego świty, etykiety dworskiej, podarunków, jakie ofiarowywał on swoim poddanym, oraz ogrodów, które otaczał opieką. Ponadto badacz zwraca uwagę na okrucieństwo królów perskich wobec tych poddanych, którzy dopuścili się przestępstw (s. 84–87). Rozdział czwarty (*The Religion of Xerxes*, s. 88–109) porusza kwestie związane z zaratusztrianizmem, określa lata, w których żył Zaratustra, na 628–551 (s. 90),

opisuje rolę magów w państwie perskim oraz tolerancję religijną, bazując w znacznej mierze na Cylindrze Cyrusa Wielkiego.

Rozdziały piąty (*Invasion (I): The Cornerstone of Greek Freedom*, s. 109–138) i szósty (*Invasion (II): The Cornerstone of Greek Freedom*, s. 139–159) dotyczą przygotowań Kserksesa do inwazji na Grecję i jej przebiegu. Przedstawione w nich są: budowa mostu z połączonych statków na Hellesponcie, opis odmiennych strojów czy uzbrojenia, bitwa pod Artemizjonem, spalenie Aten, bitwa pod Salaminą, odwrót, kampania Mardoniusza i bitwa pod Platejami. Ponadto, Autor poddaje w wątpliwość wielkość armii Kserksesa podawaną przez Herodota, a liczącą 2 370 610 żołnierzy (s. 132). Powołuje się na badania Jacka Balcera, który twierdzi, że armia perska musiała być znacznie mniejszych rozmiarów. Stoneman, odnosząc się do tych badań, potwierdza ich trafność. Rozdział siódmy (*Persepolis*, s. 160–180) wykorzystuje zarówno źródła grecko-rzymskie, m.in. Plutarcha i Diodora Sycylijskiego, jak i archeologiczne czy wschodnie oraz późniejsze tradycje. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie o cel budowy kompleksów pałaców w Persepolis, wydzielić te, które były używane przez władcę, od jego prywatnych. Ponadto przedstawia sztukę, która była obecna w mieście. Rozdział ósmy (*Family Romance* s. 181–194) porusza problematykę związków władców perskich z kobietami, ról jakie pełniły na dworze perskim, haremu oraz księgi Estery. Autor podaje przykłady władców, którzy żenili się ze swoimi krewnymi, m.in. Kambyzesa (powołując się na Herodota): poślubił on swoją siostrę.

Wreszcie w ostatnim rozdziale, dziewiątym, (*Assassination*, s. 195–209) Stoneman odwołuje się do Temistoklesa i śledzi źródła pod kątem czasu jego przybycia do Suzy i dalszych jego losów w państwie perskim. Źródła wschodnie podają krótką informację: Kserkses zostaje zabity przez swojego syna. Autor bierze pod uwagę opisy podane m.in. przez Ksenofonta, Justyna, Ktezjasza czy Diodora Sycylijskiego.

W podsumowaniu (*Conclusion*, s. 210–219) autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, jaki był Kserkses. Odwołuje się m.in. do badań Heleen Sancisi-Weerdenburg oraz Emily Baragwanath. W pierwszym z trzech załączników do książki (*Xerxes in Opera and Drama*, s. 219–223) przedstawiony jest obraz Kserksesa w kulturze nowożytnej Europy. Znajdują się w nim m.in. sztuki Johna Banksa, XVII wiecznego dramaturga, Colley'a Cibbera, XVIII wiecznego dramaturga, czy libretto opery Georga Friedricha Haendla *Serse*. W drugim załączniku (*The Birth of Persian Kings*, s. 223–225) Autor odwołuje się do legend związanych z wychowaniem władców. Ma tu na myśli m.in. Cyrusa Wielkiego z dynastii Achemenidów czy Szapura I z dynastii Sasanidów. Ostatni załącznik (*The Chronology of*

Xerxes' Advance through Grece, s. 226–228) odnosi się do ekspedycji Kserksesa na podstawie tego, co pisze Herodot.

Zdaniem Stonemana jego najnowsza publikacja jest pierwszą poważną próbą napisania biografii Kserksesa od czasów *Żywota Artakserksesa* stworzonego przez Plutarcha. Książka jest pozycją naukową, gdyż zawiera wiele ciekawych wątków z wykorzystaniem źródeł grecko-rzymskich, wschodnich i archeologicznych, pomimo iż nie jest do końca spójna analitycznie. Autor korzysta nie tylko ze źródeł starożytnych, lecz wprowadza porównania do innych kultur, stosuje dygresje odwołujące się zarówno do przekazów ustnych i legend, spisanych w znacznie późniejszym okresie, jak i powieści oraz oper napisanych tysiące lat po śmierci władcy. Pozycja ta jest wolna od żargonu naukowego, co czyni ją łatwiejszą w odbiorze dla przez każdego, kto jest miłośnikiem dziejów starożytnej Persji. Stylem przypomina luźną rozmowę naukowca z mniej zaawansowanym studentem historii. Jest to publikacja niezwykle ważna i cenna ze względu na przekaz, swoje walory i źródła w niej cytowane i użyte. Ponadto zawiera ona dużą liczbę przypisów i bogatą bibliografię, w której znajdują się m.in. pozycje wybitnych badaczy z dziedziny badań nad achemenidzką Persją, takich jak Pierre Briant czy Joseph Wiesehöfer.

Jakub Mazur

Uniwersytet Wrocławski

jakubmazur@outlook.com